



ARBEIDER-Bladet. 7de JANUAR 1854

Nr. 1

# Det norske Arbeider-Blad.

Sol

Ret.



Dette Blad udkommer et Gang ugentlig og kan bestilles paa alle Postkontor og ved alle Bøgerhandlere i Norge. For abonnentenes Vedkommende er det indlydende, at de skulde bestemme sig for at bestille det samme Blad, som de selv bestiller, og at de skulde bestemme sig for at bestille det samme Blad, som de selv bestiller.

En Uge kostar med Posten, naar i samme Aarsid — Dog, naar alle Gode — som sammenfatter — hvorledes de, som sig til det norske Arbeider-Blad, — for det at bestille — det samme Blad, som de selv bestiller, og at de skulde bestemme sig for at bestille det samme Blad, som de selv bestiller.

Bladet koster 20 i Aarsid med Posten af 45 i Norge. Abonnentenes Adresse i Norge, og i de andre Lande, som de selv bestiller, og at de skulde bestemme sig for at bestille det samme Blad, som de selv bestiller.

No. 1.

Lørdagen den 7de Januar 1854.

I. Margas 1. Avert.

### Til Læsere.

Som Medlemmer af Arbeiderforeningerne ville erindre, var Foreningens paa Generalforsamling i Kristiania 1851 forsamlede Bestyrelse kommet med et Forslag, der var den Grundlag for det norske Arbeider-Blad, som nu er udkommet. Dette Forslag var, at man skulde have et Blad, der skulde give Arbeiderne i Norge et ugentligt og offentligt Organ, hvor de skulde kunne udtrykke deres Mening og høre om de andre Arbeideres Tilstand. Dette Forslag blev vedtaget, og det norske Arbeider-Blad er nu udkommet.

### Om Arbeidets uenslidelige Betragtninger ved Margasfæst.

Alle Betragtninger gaaer nu over til Gode, i Gaardene og Landene, for dem der forliden Tid har været nødsnødte og velstandsløse, og hvorved den, som Gud vil, skulde blive en anden. Dette er den Grund, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Men det er ikke alene den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Det er ogsaa den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ.

### Om Arbeidets uenslidelige Betragtninger ved Margasfæst.

Alle Betragtninger gaaer nu over til Gode, i Gaardene og Landene, for dem der forliden Tid har været nødsnødte og velstandsløse, og hvorved den, som Gud vil, skulde blive en anden. Dette er den Grund, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Men det er ikke alene den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Det er ogsaa den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ.

### Til Læsere.

Som Medlemmer af Arbeiderforeningerne ville erindre, var Foreningens paa Generalforsamling i Kristiania 1851 forsamlede Bestyrelse kommet med et Forslag, der var den Grundlag for det norske Arbeider-Blad, som nu er udkommet. Dette Forslag var, at man skulde have et Blad, der skulde give Arbeiderne i Norge et ugentligt og offentligt Organ, hvor de skulde kunne udtrykke deres Mening og høre om de andre Arbeideres Tilstand. Dette Forslag blev vedtaget, og det norske Arbeider-Blad er nu udkommet.

### Om Arbeidets uenslidelige Betragtninger ved Margasfæst.

Alle Betragtninger gaaer nu over til Gode, i Gaardene og Landene, for dem der forliden Tid har været nødsnødte og velstandsløse, og hvorved den, som Gud vil, skulde blive en anden. Dette er den Grund, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Men det er ikke alene den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Det er ogsaa den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ.

### Om Arbeidets uenslidelige Betragtninger ved Margasfæst.

Alle Betragtninger gaaer nu over til Gode, i Gaardene og Landene, for dem der forliden Tid har været nødsnødte og velstandsløse, og hvorved den, som Gud vil, skulde blive en anden. Dette er den Grund, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Men det er ikke alene den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ. Det er ogsaa den, som har gjort det norske Arbeider-Blad til et så populært Organ.

Første nummer av Det Norske Arbeider-Blad. Vignetten kan tolkes som en allegorisk presentasjon av avisas program: Opplysning, representert ved den stigende sol; arbeidsomhet, representert ved bikuben; økonomisk framskritt, representert ved dampskipet og likhet og rettferdighet, representert ved Justitia. Det Norske Arbeider-Blad, 7. januar 1854: 1. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek



# Et oppkomme av glemt arbeiderradikalisme?

*Det Norske Arbeider-Blad i 1854*

## A forgotten source of labour radicalism?

*Det Norske Arbeider-Blad in 1854*

Niri Ragnvald Johnsen

*Ph.d.-kandidat, Universitetet i Agder*

[niri.r.johnsen@uia.no](mailto:niri.r.johnsen@uia.no)

### Sammendrag

I studier av de norske arbeiderforeningene rundt 1850 har Arbeider-Foreningernes Blad tradisjonelt inntatt en sentral plass i historikernes kildelister. Annerledes forholder det seg med Det Norske Arbeider-Blad, som ved et kupp i 1854 tok over som foreningenes medlemsblad etter lang tids intern strid mellom to fraksjoner ledet av henholdsvis Marcus Thrane og Theodor Abildgaard. Bladet har tidligere nesten ikke blitt omtalt, og aldri tidligere blitt analysert – hovedsakelig fordi man de siste 70 årene har gått ut ifra at det var tapt. Likevel har det fått rykte på seg for å være «filantropisk», det vil si sosialpasifiserende, umyndiggjørende og paternalistisk. Gjennom en analyse av den gjenfunne årgangen og tidens øvrige arbeideraviser utfordrer denne artikkelen tidligere forestillinger om og karakteristikk av Det Norske Arbeider-Blad. Der tidligere forskning har tatt utgangspunkt i samtidige påstander om at bladet ble redigert av Theodor Abildgaard alene, viser denne artikkelen at han hadde minst to redaksjonskollegaer: snekkeren Christopher Olsen og den nærmest totalt ukjente presse mannen Niels Nielsen. Det konkluderes videre med at bladet, i likhet med sine redaktører, var sterkt preget av radikal retorikk, kombinert med en uttalt og myndiggjørende opplysningsideologi lik den Marcus Thrane målbar i Arbeider-Foreningernes Blad. Likevel har Det Norske Arbeider-Blad, i likhet med en rekke andre, kortlivede arbeiderblader rundt 1850, fått langt mindre oppmerksomhet enn Arbeider-Foreningernes Blad. Her argumenteres det for at den statusen Marcus Thrane har blitt tildelt som helt og forløper for den moderne, norske arbeiderbevegelsen, har bidratt til å kaste skygge over andre, dels rivaliserende prosjekter i samme periode.

### Nøkkelord

Arbeiderblader, arbeiderradikalisme, filantropi, politisk subjekt, pressehistorie, 1848

### Abstract

Studies of the Norwegian workers' associations founded by Marcus Thrane around 1850 has hitherto largely been conducted based on the source material found in the associations' first official newspaper, Arbeider-Foreningernes Blad. Next to no attention has been afforded the rivalling newspaper Det Norske Arbeider-Blad, founded in 1854 by a faction headed by the young student Theodor Abildgaard. Harmonizing with the image presented of Abildgaard in historical research, the latter newspaper has often been dismissed as «philanthropic,» meaning that it was socially pacifying, politically disempowering and paternalistic. However, these assessments are not based on studies of the newspaper as such, as it for the last 70 years has been assumed to be lost. Studying what was printed in Det Norske Arbeider-Blad, this article challenges some of the misconceptions presented in earlier research: First, that it was a one-man project headed by Theodor Abildgaard, and second, that its rhetoric and political profile may be termed «philanthropic.» Instead, it is argued that the newspaper managed to combine a radical rhetoric with a clear and empowering enlightenment ideology in a way akin to the project presented by Marcus Thrane in Arbeider-Foreningernes Blad.

### Keywords

Labour press, labour radicalism, philanthropy, political subject, media history, plebeian public sphere

Saalænge som vi kan røre Tungen, –  
 saalænge som der er Luft i Lungen,  
 Arbeiderspørgsmaalet tales maae  
 indtil vi dødsjudt af Slaget gaar.<sup>1</sup>

Slik, i verseform, kunngjorde Det Norske Arbeider-Blad sin inntreden i norsk offentlighet i januar 1854. Rett før årsskiftet, etter intern strid i de norske arbeiderforeningene om eierskapet til Arbeider-Foreningernes Blad (1849–1856), hadde foreningenes sentralstyre besluttet å erstatte det gamle medlemsbladet med et nytt. Nå var det i stedet Det Norske Arbeider-Blad som skulle tale arbeidernes sak og gi kraft til deres stemmer, som deres presseorgan og – billedlig talt – som deres taleorganer: arbeidernes tunge og lunger. Dermed videreførte bladet arbeiderforeningenes radikale målsetting om å gi stemme til et befolkningssjukt som stod «uden Talsmand, overladt til sig selv».<sup>2</sup> Tomt for pust og «dødsjudt af Slaget» gikk bladet inn etter bare ett år som følge av manglende innbetalinger fra abonnentene og vanskelige trykkeriforhold. Det rakk likevel å etterlate seg 52 numre og 208 tettskrevne sider med kildemateriale knyttet til norsk arbeiderhistorie.

I ettertid er det svært få som har lest disse sidene; i bøker om de norske arbeiderforeningene er Det Norske Arbeider-Blad, i motsetning til sin forgjenger, knapt omtalt. Den manglende interessen kan forklares på flere måter. Dels skyldes den at bladet og dets redaksjon har blitt oppfattet som et «filantropisk», det vil si paternalistisk og umyndiggjørende, sidespor fra den radikale hovedstrømningen i arbeiderforeningene.<sup>3</sup> Dels skyldes det at bladet ble grunnlagt etter at foreningenes ledere ble fengslet i 1851, *post factum* i forhold til den voldsomste agitasjonen og i en periode som derfor gjerne behandles som et mindre interessant etterspill.<sup>4</sup> Men framfor alt skyldes mangelen på omtale av Det Norske Arbeider-Blad at det de siste 70 årene har vært antatt ugjenkallelig tapt.<sup>5</sup>

Ryktet om Det Norske Arbeider-Blads bortgang er betydelig overdrevet. Da jeg i forbindelse med mitt doktorgradsprosjekt om politisk retorikk i svensk og norsk presse på 1800-tallet skulle kartlegge norske arbeideraviser rundt 1848, oppdaget jeg en fullstendig utgave av den eneste årgangen i Nasjonalbibliotekets samlinger i Oslo.<sup>6</sup> I tråd med historiefagets metaforiske framstilling av fortidige levninger som *kilder*, kan Det Norske Arbeider-Blad dermed kalles et *oppkomme*, det vil si: en underjordisk elv som etter lang tid under bakken igjen bryter fram i dagen, lik en springkilde, til overraskelse og faglig forfriskning.

Hvorvidt Det Norske Arbeider-Blad kan sies å være overraskende og forfriskende, og hva bladet eventuelt er et oppkomme *av*, er imidlertid spørsmål som må dokumenteres og diskuteres. I denne artikkelen vil jeg derfor først drøfte hvordan bladet har blitt behandlet i tidligere forskning, for deretter å peke på et par områder der jeg mener det kan bidra med ny

1. *Det Norske Arbeider-Blad*, 14. januar 1854: 1.

2. Formuleringen er hentet fra arbeiderforeningenes petisjon til kongen, Hansen 1850: 3, jf. *Arbeider-Foreningernes Blad* 9. februar 1850.

3. Bjørklund 1951: 285; Bjørklund 1970: 260; Ottosen 2001: 44; Ottosen 2010: 256; Berntsen 1999: 23.

4. I flere norgeshistoriske oversiktsverker avsluttes fortellingen om bevegelsen ved ledernes fengsling i 1851. Se for eksempel Steen 1973: 82; Sejersted 1978: 425; Myhre 2015: 143. Se også Ringvej 2014: 227, som riktignok vier det rettslige etterspillet tilbørlig oppmerksomhet, men likevel slår fast at det var i «tiden *forut for myndighetenes reaksjon* vi finner historien om Arbeider-Foreningerne, Marcus Thrane og myndighetene.»

5. Bjørklund 1951: 283; Bjørklund 1970: 260; Ottosen 2001: 44; Ottosen 2010: 256.

6. I Nasjonalbibliotekets samlinger er bladet, i tråd med eldre katalogiseringspraksis, regnet som et *tidsskrift*. Siden tidsskrifter prioriteres lavere enn aviser i Nasjonalbibliotekets digitaliseringsprosjekt, vil det sannsynligvis ta noe tid før det blir gjort digitalt tilgjengelig. Rundt 1850 var imidlertid skillet mellom tidsskrift og avis langt mer flytende enn ettertidens vilkårlige katalogisering gir inntrykk av, jf. Nymark 2020: 6.

kunnskap. Framstillingen imøtegår to påstander som tidligere har blitt framsatt om bladet: at det ble redigert av arbeiderlederen Theodor Abildgaard alene, og at det derfor målbar en «filantropisk» tendens. Det argumenteres i stedet for at bladet bør ses som et fullverdig uttrykk for tidens *arbeiderradikalisme*, på lik linje med Arbeider-Foreningernes Blad under dets grunnlegger, Marcus Thrane.

Kildegrunnlaget for analysen består, ved siden av Det Norske Arbeider-Blad og Arbeider-Foreningernes Blad, av et utvalg samtidige blad- og pamflettutgivelser som i liten grad tidligere har blitt studert.

### «Arbeiderspørsmålet»

For å forstå Det Norske Arbeider-Blad, er det først nødvendig å tegne opp dets internasjonale og nasjonale bakgrunn på midten av 1800-tallet. Over hele Europa hadde *the social question* eller «Arbeiderspørsmålet», et problemkompleks knyttet til arbeidsfolks vanskelige økonomiske og politiske stilling, blant radikale tenkere munnet ut i ett svar: politisk medbestemmelsesrett til de umyndige arbeiderne.<sup>7</sup> Hos utopiske sosialister på kontinentet, chartister i England og husmenn og håndverkere i Norge oppstod slik *arbeiderradikalismen*. Den forstås her som en serie organiserte forsøk med tyngdepunkt i tiden etter 1848 på å skaffe politisk umyndige borgere fra samfunnets nedre sjikt politisk innflytelse, samt de idéene, forestillingene og begrepene disse forsøkene var tuftet på.<sup>8</sup>

Februarrevolusjonen i Paris i 1848 og den påfølgende revolusjonsbølgen ga støtet til internasjonal spredning av arbeiderradikalismen. I Norge kom dette fremst til uttrykk da Marcus Thrane på slutten av året grunnla den første arbeiderforeningen, hvorpå en rekke foreninger ble dannet over hele landet. I mai 1849 begynte han også å gi ut Arbeider-Foreningernes Blad.

Bladet fylte flere formål. Som Mona Ringvej har påpekt, skapte bladet en egen samtalearena for arbeidere, en arbeideroffentlighet, ved at disse ble oppfordret til å sende inn egne bidrag.<sup>9</sup> Videre tok bladet og dets redaktør på seg å gi sine lesere dannelse ved å trykke opp pedagogisk stoff og opplysende artikler. Til slutt skulle bladet også være talerør, fortolker og representant for arbeiderne og deres interesser.

Etter hvert som arbeiderforeningene tiltok i størrelse, begynte bevegelsen å fraksjoneres. Ved årsskiftet 1850–1851 hadde den unge studenten Theodor Abildgaard blitt utnevnt som ny foreningsleder og redaktør etter Thrane. Årsaken var at han ble betraktet som mindre ytterliggående og derfor bedre skikket til å lede arbeiderforeningene inn i en allianse med den demokratiske stortingsopposisjonen ledet av Johan Sverdrup og Ole Gabriel Ueland.<sup>10</sup> Abildgaards tid som leder og redaktør for Arbeider-Foreningernes Blad skulle imidlertid bli kort, da han etter foreningens sentralmøte sommeren 1851, det såkalte «Lilletinget», sammen med Thrane og øvrige lederskikkelser ble arrestert, varetektsfengslet og siden dømt for å ha egget til revolusjon.<sup>11</sup>

7. For betegnelsen «the social question», se Pilbeam 2000: 12–25.

8. Begrepsbruken følger Björkman 2020: 27–28.

9. Ringvej 2015; Ringvej 2014: 65–66.

10. Bjørklund 1970: 229; Berntsen 2021a: 173.

11. For en fylldig diskusjon av rettsprosessen, dommen og justismordet på Thrane – samt en kritikk av hvorvidt det virkelig var tale om et justismord, se Ringvej 2014; Tuseth 2022: 16–17, 192–193, 214–218.



Johan Sverdrup og Rolf Olsen «rir» regjeringshundene Ketil og Ulrik Anton Motzfeldt under stortingsdebatten om de innsatte arbeideragitatorenes soningsforhold. Olsen, Sverdrup og Ludvig Kristensen Daa tok til orde for mildere soningsforhold, men ble nedkjempet av de to Motzfeldt-ene. Det Norske Arbeider-Blad, 28. september 1854: 4. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

De påfølgende årene hadde bladet flere forskjellige redaktører som i varierende grad støttet opp om enten Abildgaard eller Thrane.<sup>12</sup> I disse årene utspilte det seg også en rettsvist mellom Thrane og det Abildgaard-vennlige sentralstyret over eierskapet til bladet, noe som førte til planer om et alternativt foreningsblad. Allerede i desember 1851 hadde sentralstyret erklært at det ville opprette et nytt blad hvis Thrane fikk tilkjent eierskapet til det gamle. Kort tid senere ble da også snekkeren Christopher Olsen, en av Abildgaards nære allierte og på dette tidspunktet kasserer i sentralstyret, sammen med malersvenn Hans Olsen anklaget for å ha forsøkt å ta livet av foreningsbladet, for deretter «paa dets Ruiner at reise et nyt Blad».<sup>13</sup>

12. I kronologisk rekkefølge henholdsvis jusstudent R. Rasmussen, murer Bernhard Hansen, jusstudent Hans Hansen, rittmester Bastian Paulsen og Josephine Thrane – Marcus' kone. Marcus var også en tid delaktig i redaksjonen fra fengselet.

13. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 17. april 1852: 2.

Omtrent samtidig uttalte også Thrane at han selv ville opprette et nytt blad om han tapte rettsaken.<sup>14</sup>

Da så Thrane vant saken i retten, avvirket sentralstyret i all hast foreningsbladet og opprettet i stedet Det Norske Arbeider-Blad, utgitt, som det het, av et anonymt «Aktieselsab». Én måned senere ble Arbeider-Foreningernes Blad gjenopplivet av en gruppe av Thranes støttespillere.<sup>15</sup> Resten av 1854 eksisterte de to bladene side om side, som organer for hver sin fraksjon og i stadig polemikk med hverandre. Side om side satt også fraksjonenes to lederskikkelser, Marcus Thrane og Theodor Abildgaard, fastlåst og varetektsfengslet i hver sin celle i Christiania Rådstue. Først syv år senere, etter å ha gjennomgått harde soningsforhold i rådstuen og i det nybygde botsfengselet, skulle de bli løslatt.

## Tidligere forskning

Når Arbeider-Foreningernes Blad har inntatt en så sentral rolle i den omfattende historiske forskningen på Marcus Thrane og de norske arbeiderforeningene, skyldes det hovedsakelig, som det slås fast i en leksikonartikkel, at det har «stor interesse som sosialhistorisk og politisk kildekrift».<sup>16</sup> Her finner vi informasjon om foreningenes møtevirksomhet og utbredelse; de første norske avtegningene av internasjonale politiske strømninger som sosialisme og kommunisme; et omfattende opplysningsarbeid – og mye mer.

Derfor er det også interessant at Det Norske Arbeider-Blad har fått så mye mindre oppmerksomhet. Bladens struktur og sjangermessige innhold var tilnærmet identisk: fra de ukentlige mottoene, leserbrevene og kunngjøringene til foreningene; fiktive samtaler mellom arbeidsfolk, satiriske karikaturtegninger, prestekritikk og politiske kommentarer, til skjønnlitterært og opplysende stoff; leilighetsdikt og amerikabrev.<sup>17</sup> Bladet fortsatte forløperens opplysningsvirksomhet også som organisator og avverterte gjennom avisen for en egen skole dedikert til voksenopplæring.<sup>18</sup> Også i Det Norske Arbeider-Blad finner man dessuten spor av internasjonale politiske strømninger. Et oppsiktsvekkende eksempel er at bladet trykket en lengre artikkelserie «Om Eiendom», skrevet av John Stuart Mill. Etter alt å dømme er dette den tidligste oversettelsen av hans verker til norsk; ellers finnes han knapt omtalt i norsk offentlighet på 1850-tallet.<sup>19</sup>

Som det ble påpekt i samtidens presse, fikk man med overgangen fra Arbeider-Foreningernes Blad til Det Norske Arbeider-Blad lite mer enn «et Blad af samme Form og Skikkelse, men med forandret Titel».<sup>20</sup> Det var da også Det Norske Arbeider-Blad, ikke

14. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 27. desember 1851: 3; 17. april 1852: 2; *Christiania-Posten*, 5. april 1852: 1–2. For mer om tvisten rundt bladet, se Bjørklund 1970: 253–265.

15. Disse er så vidt jeg kan se ikke omtalt ved navn i tidligere forskning, men angis i *Det Norske Arbeider-Blad*, 11. februar 1854: 1: Skuespillerinne Nilsen og hennes mann skomaker Nilsen, Bastian Paulsen, Glassbærer O. Olsen, Malersvenn Stokke, Buntmakersvend Hansen og handelsborger H. Christensen.

16. Solheim 1978.

17. Brevene er ikke omtalt hverken i eldre eller nyere forskning på amerikabrev, og kan slik supplere nyere studier av 1800-tallets transatlantisk offentlighet, jf. Mathiesen 2021. De finnes i *Det Norske Arbeider-Blad*, 21. januar 1854: 4; 28. januar 1854: 4; 16. mars 1854: 2; 30. mars 1854: 1; 13. juli 1854: 2 og 14. september 1854: 2. I tillegg finnes en rekke nyhetssaker fra norskamerikanske aviser, omtaler av forholdene i amerikanske stater og råd til utvandrende i *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. mai 1854: 4; 29. juni 1854: 2–3; 31. august 1854: 2; 14. september 1854: 2–3; 21. september 1854: 2; 28. september 1854: 3–4 og 26. oktober 1854: 1.

18. *Det Norske Arbeider-Blad*, 11. mai 1854: 3.

19. *Det Norske Arbeider-Blad*, 27. april 1854: 1–2; 4. mai 1854: 3–4; 11. mars 1854: 1–2; 18. mai 1854: 2; 25. mai 1854: 1–2. Som ellers i Det Norske Arbeider-Blad oppgis ikke tekstens opprinnelse. Jeg har imidlertid kunnet stadfeste at det dreier seg om en serie utdrag fra Mills bok *Principles of Political Economy* fra 1848. For Mill-resepsjonen i Norge, se Nissen 1964: 62; Lervik 1991.

20. *Fædrelandets Ven*, 20. januar 1854: 21.

det gjenopprettede Arbeider-Foreningernes Blad, som tok over redaksjonens gamle lokaler i Dronningens gate 28, bare en kort spasertur unna Christiania Rådstue der Abildgaard og Thrane satt fengslet. De beholdt dermed også alt av redaksjonelt materiale, slik som innsendte brev.<sup>21</sup> Hvilket av de to bladene som ble oppfattet som det «offisielle» av leserne ser ut til å ha variert; ofte ble de to, som begge gikk under tilnavnet «Arbeiderbladet», blandet sammen.<sup>22</sup> De to bladene ville også jevnlig debattere hvem av dem som hadde størst utbredelse, men noen faktiske tall er vanskelig å oppdrive.<sup>23</sup> At mange foretrakk Det Norske Arbeider-Blad, enten av politisk preferanse eller ved tilfeldig forvirring, kan imidlertid slås fast. Eksempelvis holdt et leseselskap i Kristiansand utelukkende dette arbeiderbladet i 1854. Samtidig valgte flere arbeiderforeninger og privatpersoner rundt om i landet å sende sine beretninger og leserbrev til Det Norske Arbeider-Blad i stedet for til Arbeider-Foreningernes Blad.<sup>24</sup>

Den manglende oppmerksomheten har, som nevnt, sin hovedforklaring i en oppfatning om at bladet, i likhet med så mange andre av 1800-tallets kortlevde aviser og tidsskrifter, var gått tapt. Påstanden ser ut til ha sin opprinnelse hos Thrane-biograf Oddvar Bjørklund, som i 1951 først påpekte at «vi ikke har oppbevart noen fullstendig årgang av 'Det norske Arbeiderblad'», før han tjue år senere slo fast at «vi ikke lenger har oppbevart noe eksemplar av 'Det norske Arbeiderblad'». Ifølge Harald Tveterås' tidsskriftbibliografi vet vi likevel at bladet fantes i Universitetsbibliotekets (daværende Nasjonalbiblioteket) samlinger allerede i 1940, og i 1958 ervervet også Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek en fullstendig årgang som fortsatt finnes i deres samlinger.<sup>25</sup> Korte, direkte referanser til enkelte nyhetssaker og artikler i bladet finnes da også i en liten håndfull studier fra 1950-tallet og bakover, med den siste utgitt i 1952, ett år etter Bjørklunds bok.<sup>26</sup>

Men ord kan drepe og språk er virkelighet; etter Bjørklund er det ingen som har omtalt det Norske Arbeider-Blad i mer enn et par setninger, og da gjerne for å påpeke at det er tapt.<sup>27</sup> Det er kanskje betegnende at den mest fyldige omtalen av Det Norske Arbeider-Blad er et avsnitt i *Arbeidernes Leksikon* fra 1932 – og at dette avsnittet var fjernet da leksikonet i 1973 ble gjenutgitt i forkortet utgave.<sup>28</sup> Da Bjørklund skrev om Det Norske Arbeider-Blad i 1951 baserte han sin beskrivelse av bladet på avsnittet i førsteutgaven av *Arbeidernes Leksikon*, der seks setninger fra bladets programerklæring var sitert. På tynt grunnlag framsatte han deretter sin egen tolkning av bladets innhold, nemlig at det «var sterkt preget av 'filantropisk' tankegang». Siden har merkelappen «filantropisk» hengt ved Det Norske Arbeider-Blad.<sup>29</sup> Men hva menes egentlig med denne betegnelsen, og hvorfor har den festet seg?

21. *Det Norske Arbeider-Blad*, 11. mars 1854: 4.

22. Se for eksempel *Arbeider-Foreningernes Blad*, 10. februar 1855: 3.

23. *Det Norske Arbeider-Blad*, 23. november 1854: 1; 30. desember 1854: 4; *Arbeider-Foreningernes Blad*, 2. desember 1854: 2–3.

24. *Christianssands Stiftsavis*, 23. mars 1854: 4; *Det Norske Arbeider-Blad*, 16. mars 1854: 3; 6. april 1854: 3–4; 15. juni 1854: 2; 13. juli 1854: 2. Sml. Bjørklund 1970: 260.

25. Tveterås 1940: 7; Det Norske Arbeiderparti 1959: 70. Eksemplaret i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek er katalogisert som biblioteksmateriale og oppbevares i en boks merket f071.3 N81.

26. Bjørklund 1951: 283; Bjørklund 1970: 260; Debes 1931: 52; Kummen 1949: 115; Ousland 1949: 443; Nissen 1952: 497.

27. For eksempel Steiro 1974: 129; Berntsen 1999: 23; Dahl 2016: 40; Berntsen 2021a: 182, 308. I Mona Ringvejs ellers utmerkede bok om Thrane fra 2014 nevnes betegnende nok ikke bladet i det hele tatt. Påstanden om at bladet var tapt gjentas i Ottosen 2001: 44; Ottosen 2010: 256.

28. Friis & Hegna 1932: 169–170; Friis & Hegna 1973.

29. Rune Ottosen hevder gjentatte ganger feilaktig at bladet «ifølge Arbeidernes leksikon var [...] sterkt preget av filantropisk tankegang», men merkelappen filantropisk kom altså fra Bjørklund. Ottosen refererer samtidig forunderlig nok til den nyeste utgaven av leksikonet, som altså ikke inneholder noen artikkel om Det Norske Arbeider-Blad. Antagelig har han aldri konsultert leksikonet selv. Ottosen 2001: 44, 48; Ottosen 2010: 256, 460. Påstanden om bladets filantropiske profil har også blitt gjentatt av Berntsen 1999: 23.

## Filantropiske og radikale arbeiderblader

Fra et pressehistorisk og sosialpolitisk ståsted kan vi grovt sett skille mellom to typer arbeiderblader i norsk sammenheng rundt 1850, som i sitt forhold til politikk, sin retorikk og hvordan de henvendte seg til sine lesere opererte på to vidt forskjellige måter. Begge typene arbeiderblad henvendte seg til arbeiderne med råd og formaninger for å hjelpe dem å oppnå bedre liv, men ad ulike veier og mot ulike mål.

De *filantropiske* arbeiderbladene var først ute og stod i fortsettelsen av en eldre tradisjon med allmueopplysende blader. Et tidlig eksempel er Henrik Wergelands For Arbeidsklassen (1839–1845), der man eksempelvis kunne lese om godene ved å spise hestekjøtt eller lære oppskriften på potetbrød.<sup>30</sup> Senere begynte presten Honoratus Halling, som også stiftet det kristelig-filantropiske arbeidersamfunnet *Samfundet paa Enerhougen* som en reaksjon på arbeiderforeningene, å gi ut bladet For Fattig og Riig med følgebladet Fædrelandets Ven. Halling stod i sterk opposisjon til Thrane og arbeiderforeningenes radikale program og vektla i sine blad i stedet kristelig oppdragelse, formaninger mot brennevinsondet, «opbyggelig Underholdning» og huslige råd.

Med 1848-revolusjonen ble de filantropiske forsøkene i økende grad utfordret av aviser som i tillegg til å ville bedre arbeidernes materielle og moralske stilling, også forsøkte å skape medborgere av dem: *radikale* arbeiderblader. I en tid da frykten for å slippe de udannede massene inn i politikken rådet, arbeidet slike aviser for å gjøre leserne sine kjent med sine naturgitte rettigheter og sette dem i stand til å utøve dem. Der opplysningen i de filantropiske bladene var paternalistisk og gikk ovenfra og nedover i samfunnet, målbar de radikale bladene en form for opplysning nedenfra.<sup>31</sup> Samtidig agiterte de, henvendt mot Stortinget og det øvrige samfunnet, for utvidelse av stemmeretten. Gjennom arbeiderforeningene og deres medlemsblad, Arbeider-Foreningernes Blad og senere Det Norske Arbeider-Blad, samt en håndfull andre kortlevde blader,<sup>32</sup> forsøkte slike radikale arbeiderblader dermed å utstyre et bredt spekter av politisk umyndige, bestående av alt fra håndverkere til husmenn, med politisk dannelse og politiske rettigheter.<sup>33</sup> Kort sagt var de radikale arbeiderbladene på et retorisk plan kjennetegnet av at de talte *til* arbeiderne snarere enn *om* dem, som politiske subjekter med politisk agens, det vil si evne og vilje til å avhjelpe egen situasjon.<sup>34</sup>

## Abildgaard og Thrane: filantrop og radikaler?

Hvordan kan man konkludere hva slags innretning et blad har uten å ha lest det? Hvordan har tidligere historikere landet på merkelappen «filantropisk»? Svaret er at det har vært en slags *guilt by association*: man har utledet bladets antatte profil ut fra dets antatte redaktør, Theodor Abildgaard, som antas å ha vært filantropisk innstilt. Det har både i eldre og nyere forskning gjerne blitt gjort et poeng av at Abildgaard, da han i 1851 tok over Arbeider-Foreningernes Blad, på lederplass henvendte seg til «Samfundets oplyste og begunstigede Medlemmer» i stedet for til arbeiderne.<sup>35</sup> Der oppfordret han «de Dannede og Retsindige» til å gå inn i arbeiderforeningene for å se hvordan det faktisk stod til, og samtidig for å bistå

30. *For Arbeidsklassen*, 15. august 1843; 14. januar 1840; Wergeland 1928: 417, 24, jf. Ustvedt 1998.

31. Jf. Myhre 1990: 290; Ringvej 2015: 86.

32. Særlig *Folkets Røst* (1850), *Tiden* (1850), *Christianssandsposten* (1850) og til en viss grad *Friskytten* (1854–1866).

33. For en oversikt over diskusjonene om arbeiderforeningenes sosiale sammensetning, se Dørum 2012: 377–380.

34. Björkman 2020: 338–346; Johansen 2019: 408–411.

35. Øverland 1903: 225–226; Friis 1917: 85; Bjørklund 1970: 227–228; Bull 1985: 211; Johansen 2019: 421; Berntsen 2021a: 149. Mer nyansert er Ringvej 2014: 215–216.



dets medlemmer med «Belærelse og Imødekommen».<sup>36</sup> Hovedsakelig som følge av denne lederen har flere historikere omtalt Abildgaards redaksjonstid i negative ordelag: det var noe «klynkende og aandelig subalternt», «lett komisk» eller «hultklingende» over den, og i sum var det hele «ytterst usmakelig». I *Arbeidernes Leksikon* slås det fast om hans tid i Arbeider-Foreningernes Blad at han «redigerte i opportunistisk Ånd».<sup>37</sup>

Da Bjørklund omtalte Det Norske Arbeider-Blad som «filantropisk», hadde han etter alt å dømme sin egen analyse av Abildgaards redaktørtid i Arbeider-Foreningernes Blad i bakhodet, der han slår fast at Abildgaard ønsket «å forme arbeiderforeningene om etter filantropisk mønster».<sup>38</sup> Påstanden ser ut til å ha festet seg, for i Edvard Bulls *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* fra 1985 kan vi igjen lese at Abildgaard i samme periode så ut til «å ville føre en kurs som lå nærmere Hallings enn Thranes».<sup>39</sup> Nylig har Anders Johansen poengtert hvordan Abildgaards prosjekt skilte seg fra Thrane: «Thrane henvendte seg til arbeiderne; for ham var det alt om å gjøre å bli forstått av dem. Men Abildgaard henvendte seg til deres overordnede, som mulige velgjørere.»<sup>40</sup> I det nyeste tilskuddet til mengden av Thrane-biografier hevder likeledes Harald Berntsen at Arbeider-Foreningernes Blad gikk fra å være «et organ av og for arbeiderne» under Thrane, til å bli et organ for å hjelpe «den borgerlige stortingsopposisjonen» til makten under Abildgaard. Samtidig antyder han at Abildgaard søkte å omdanne arbeiderforeningene til borgerlige foreninger.<sup>41</sup>

Disse tolkningene springer alle ut av et generelt problem i forskningen på arbeiderforeningene. Den retter søkelyset på Thrane, sympatiserer med Thrane og framstiller gjennomgående sakens gang sett fra hans side. Thrane får rollen som pioneren som la grunnlaget for framveksten av den senere arbeiderbevegelsen; med sin radikalisme ga han støtet til demokratiseringen og arbeidernes inntog i det politiske liv. Abildgaard, derimot, får gjerne funksjonen som motstykke, en kontrast som framhever omrisset av hovedfiguren.<sup>42</sup> Han var mer moderat enn Thrane, inkonsekvent og i stor grad motivert av karrieremulighetene arbeideragitasjonen åpnet opp for ham. Han henvendte seg ikke til arbeiderne, men snakket over hodene på dem. Narrativet kan spores tilbake til da arbeiderbevegelsen begynte å skrive Thrane inn i sin egen historie rundt år 1900. Mest uttalt er kanskje Olav Kringens karakteristikk fra 1910:

I den hele bevægelse ser det ud til, at Marcus Thrane altid har staaet med rene hensigter og kun har havt arbeidernes vel for øye uden sidehensigter. Abildgaard var opportunist og søgte altid med hast at faa resultater af bevægelsen.<sup>43</sup>

Abildgaard har blitt karikert i historiebøkene, der man gjerne har videreført samtidige meningsmotstanderes omtale ukritisk. Som med alle karikaturer finnes det selvsagt sannhet i omtalene: Abildgaard representerte en mer moderat, stortingsorientert fløy enn Thrane; han kunne skifte mening i politiske spørsmål og han snuste etter alt å dømme på en karrierevei i embetsvesenet. Men forskjellene mellom ham og Thrane blir alt for ofte over-

36. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 4. januar 1854: 2. Se også *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. februar 1854: 1.

37. Friis 1917: 85 (første og nest siste sitat); Bjørklund 1970: 227, 228; Friis & Hegna 1932: 6.

38. Bjørklund 1970: 260, 228.

39. Bull 1985: 211.

40. Johansen 2019: 422.

41. Berntsen 2021a: 149. Jeg skylder å gjøre oppmerksom på at jeg tidligere har kritisert Berntsens framstilling i to debattinnlegg i Morgenbladet: Johnsen 2021a; Johnsen 2021b. Se også Berntsens gjensvar: Berntsen 2021b; Berntsen 2021c. Se også i denne sammenheng Ringvej 2022.

42. Ringvej 2014: 189–190; Bjørklund 1970: 228; Berntsen 2021a: 172–184.

43. Kringen 1910: 18.

drevet, slik som i omtalen av hvem de to arbeiderlederne henvendte seg til.<sup>44</sup> Abildgaards leder i Arbeider-Foreningernes Blad var ment å gjøre arbeiderforeningene mer spiselige for den demokratiske stortingsgrupperingen, men betydde ikke at han generelt henvendte seg til borgerskapet. Det stemmer ikke, hverken for Abildgaards redaksjonstid i Arbeider-Foreningernes Blad eller i Det Norske Arbeider-Blad. Målgruppa var gjennomgående «vore læsere – Arbeiderne».<sup>45</sup> Og begge var opptatt av at arbeiderne måtte motta opplysning – «belærelse» – fra «dannede Mænd, der godhedsfuld vil paatage sig at virke for Arbeidernes Oplysning». (Thrane)<sup>46</sup>

Abildgaards angivelig filantropiske innstilling er derfor et dårlig utgangspunkt for å diskutere Det Norske Arbeider-Blads politiske profil. Ikke bare fordi Abildgaard i virkeligheten lå nærmere Thranes radikale reformisme enn hva som ofte hevdes, men også fordi han etter alt å dømme ikke redigerte bladet alene.

## Redaksjonen i Det Norske Arbeider-Blad og dens ideologiske ståsted

Lite vites om den anonyme redaksjonen i Det Norske Arbeider-Blad, og i tidligere forskning har den følgelig blitt framstilt som Abildgaards private talerør.<sup>47</sup> Dette er tvilsomt, selv om Abildgaard etter alt å dømme var involvert i redaksjonen: blant annet videreførte bladet den politiske linjen han hadde forfektet før arrestasjonene i 1851 ved å agitere for et regjeringsskifte og ved å hylle de demokratiske stortingsmennene Rolf Olsen, Sverdrup og Ueland, samtidig som moderate og regjeringstro figurer som Adolf Bredo Stabell, brødrene Ulrik Anton og Ketil Motzfeldt samt Anton Martin Schweigaard ble hengt ut.<sup>48</sup> Det er verdt å påpeke at påstanden om Abildgaards redaktørvirke, som i samtiden ble framsatt av både Paulsen og Thrane, ble avkreftet gjentatte ganger i Det Norske Arbeider-Blad. Man mente det var en løgn som skulle gi inntrykk av at bladet ble styrt av politiet og myndighetene.<sup>49</sup>

44. Overdrivelsene bygger også på feilslutninger, slik som Berntsens gjentatte poeng om at Arbeider-Foreningernes Blad under Abildgaard endret retning ved at det «konsentrerte seg markant om det som foregikk på Stortinget framfor arbeidspørsmål» og brakte stadig «mer og mer stoff om storting og regjering». Her overses det faktum at Stortinget kun samlet seg hvert tredje år, og tilfeldigvis også i 1851, da Abildgaard tok over redaksjonen av bladet. Også i 1854, da bladet ble redigert av en Thrane-vennlig fraksjon ble det publisert mye materiale fra og om Stortinget. Berntsen 2021a: 150, 174.

45. *Det Norske Arbeider-Blad*, 30. desember 1854: 2. Se også *Arbeider-Foreningernes Blad*, 22. mars 1851: 3; *Det Norske Arbeider-Blad*, 6. juli 1854: 1.

46. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 28. juli 1849: 2. Se også Ringvej 2014: 74. Det bør ellers nevnes at også Thrane på et tidlig tidspunkt understrekte om arbeiderforeningene at det «ikke [er] Nogen formeent at være Medlem, af hvad Stand han end er». *Arbeider-Foreningernes Blad*, 3. november 1849: 1. «Formeent» betyr her nektet adgang til.

47. Bjørklund 1970: 259; Berntsen 2021a: 182.

48. Se for eksempel *Det Norske Arbeider-Blad*, 13. april 1854: 1; 18. mai 1854: 2; 31. august 1854: 2; 28. september 1854: 2; 2. november 1854: 2.

49. *Det Norske Arbeider-Blad*, 25. februar 1854: 2, 4; 4. mars 1854: 1, 11. mars 1854: 4.



I likhet med sin forgjenger og rival, brukte Det Norske Arbeider-Blad karikaturer for å harselere med sine politiske fiender. Her trekløveret Adolf Bredo Stabell, Ketil «Kittel» Motzfeldt og hans bror «Skrubben» Ulrik Motzfeldt. De tre stortingsmennene ble gjennomgående i avisa framstilt som henholdsvis slu rev, gjøende «Regjeringshund» og skrytende esel. Det Norske Arbeider-Blad, 31. august 1854: 2. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Samtidig kan man i avisas spalter lese at den «for en Deel besørget af Arbeidere».<sup>50</sup> Sannsynligvis siktes det her blant andre til den nevnte snekker Christopher Olsen som i 1852 skulle ha vært involvert i planer om å kuppe foreningsbladet. Da Det Norske Arbeider-Blad gikk inn etter 1854-årgangen, var det Olsen som offentliggjorde nyheten på vegne av aksjeselskapet. Senere ble han også omtalt i Arbeider-Foreningernes Blad som «forrige Arbeider-Bladsredaktør».<sup>51</sup> Utover at Olsen tilhørte Abildgaard-fraksjonen, vet vi lite om hans ideologiske ståsted. Men som kasserer i arbeiderforeningene virker han å ha hatt de nødvendige evnene til å redigere bladet. Han hadde også ord på seg for å være «over sine Standsfæller i intellektuelle Evner».<sup>52</sup>

På det høvelspondekte gulvet i snekker Olsens verksted kunne man visstnok til tider også finne en annen av bladets redaktører.<sup>53</sup> Det var den drikkfeldige privatlæreren og tidligere fremmedkrigeren Niels Nielsen som sov rusen ut; en ruskete og oppfarende, men også arbeidsom og ærgjerrig person som til tross for sitt eventyrlige liv og utstrakte virksomhet i norsk presseoffentlighet ikke har etterlatt seg andre spor i historiebøkene enn en kort og mangelfull omtale i *Norsk Forfatter-Lexikon* fra 1896. Av spredte innlegg og omtaler i dagspressen – der han passende nok ofte bare omtales som «N.N.» – kan vi likevel stykke sammen noen biografiske fakta og karakteristikk, framfor alt om hans virksomhet som redaktør og skribent.<sup>54</sup>

Etter tidligere å ha vært «hemmelig Redaktør» for Christianssandsposten i 1845–1846 og for tidsskriftet Spejderen på Lillehammer i 1853 ble Nielsen i starten av 1854 hentet inn som redaktør av Det Norske Arbeider-Blad, der han etter eget sigende arbeidet en «kort Stund», ifølge Thrane noen uker.<sup>55</sup> Om ansettelsen skyldtes at han målbar radikale idéer i Spejderen vites ikke, siden bladet ser ut til å ha gått tapt.<sup>56</sup> Av annen bevart skribentvirksomhet kan vi likevel slå fast at han stod på samme ideologiske linje som Abildgaard og Thrane i arbeider-spørsmålet, særlig i spørsmålet om arbeidernes politiske rettigheter.

Allerede i 1850 hadde Nielsen forfattet en pamflett der han på naturrettslig grunnlag argumenterte for allmenn stemmerett (for menn) og for arbeidernes «Emancipation» fra sin politiske «Umyndighetstilstand». Her knyttet han an til det idéhistorikerne J. G. A. Pocock og Quentin Skinner har kalt en *republikansk* frihetstradisjon når han slo fast at «de arbeidende klasser, eller de der ikke have Stemmeret», ikke på en og samme tid kunne være både «fri» og «politisk umyndig».<sup>57</sup> I tråd med den republikanske tradisjonen handlet ikke frihet simpelthen om å være fri fra ytre tvang, men om å kunne være med og styre over eget liv i staten som politisk subjekt. Samtidig avfeide han den vanlige innsigelsen om at

50. *Det Norske Arbeider-Blad*, 26. oktober 1854: 2.

51. *Aftenbladet*, 20. februar 1855: 4; *Arbeider-Foreningernes Blad*, 23. juni 1855: 2.

52. *Norsk Retstidende*, 30. juli 1855: 494; Øverland 1903: 348.

53. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 23. juni 1855: 2.

54. Halvorsen 1896: 268–269. Forfatterne av leksikonet kjente ikke Nielsens fornavn, og han blandes i leksikonet da også sammen med den norsk-amerikanske redaktøren Martin Nielsen. For denne, se Lovoll 2012: 221–222. For mer om Nielsens drikkfeldighet, problemer med loven, rolle som fremmedkriger i den første slesvigske krig og hans offentlig latterliggjorte brev til den danske krigsminister, se især innlegg av og om ham i *Fædrelandet* [Danmark], 11. desember 1848: 2–3; *Christiania-Posten*, 20. desember 1848: 3; *Morgenbladet*, 25. november 1848: 2; 22. desember 1848: 2; 23. januar 1849: 1–2; *Lillehammer Tilskuer*, 29. mars 1853: 2; *Den Norske Tilskuer*, 5. februar 1853: 565; 12. mars 1853: 605; *Arbeider-Foreningernes Blad*, 20. juli 1850: 4; 31. august 1850: 4; 15. oktober 1853: 3; 22. oktober 1853: 3; 29. oktober 1853: 3; 23. juni 1855: 2–3; 11. august 1855: 4; 29. september 1855: 2.

55. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 11. august 1855: 4; 2. desember 1854: 3.

56. Jf. Tveterås 1940: 117. Takk til Gunnhild Holmen ved Nasjonalbiblioteket som har hjulpet meg med å dobbeltsjekke at de tre bladene Spejderen, Den 17de Mai og Christianssandsposten, alle tilknyttet arbeiderradikalismen, ikke finnes i samlingene.

57. Nielsen 1850: 17, 9, 30. For republikanismen, se Krogh 2010; Evju 2015: 140–142.

arbeiderne manglet de nødvendige kunnskapene for å delta i det politiske liv. Med rettighetene ville opplysningen følge av seg selv.<sup>58</sup>

For Nielsen var allmenn stemmerett en medfødt menneskerettighet, «begrundet i Naturretten og kjendt gyldig af Fornuften».<sup>59</sup> I 1850 var denne tanken radikal, men samtidig ikke uhørt; Frankrike og Danmark hadde innført tilnærmet allmenn stemmerett i kjølvannet av 1848-revolusjonene, og i Norge var det et av arbeiderforeningenes sentrale krav. Derfor ble han da også invitert til å holde et foredrag over temaet i Christiania Arbeider-Forening, der han blant andre møtte Thrane og Abildgaard. I etterkant av møtet skal han også ha forsøkt å bli medredaktør i Bastian Paulsens tidsskrift *Den 17de Mai* – en annen av arbeiderradikalismens tilsynelatende forsvunne kilder.<sup>60</sup>

Samarbeidet mellom Paulsen og Nielsen ble det ikke noe av; de skulle senere havne i offentlig ordkløveri. Men Abildgaard må ha fått sansen for Nielsens synspunkter og hans poengterte, om enn noe spisse, formuleringer. Kort tid etter at de møttes, flyttet Abildgaard til Sørlandet der han begynte å gi ut en ny avis under navnet *Christianssandsposten*. Nok en gang virker denne avisa, og de 13 numrene Abildgaard redigerte før han ble hentet inn som redaktør av *Arbeider-Foreningernes Blad*, å være tapt. Men av et kort sitat og begeistret omtale i foreningsbladet ser vi at også Abildgaard betraktet arbeidernes kamp som et spørsmål om frihet: «Den Idee, vi kjæmpe for, er Friheden [...]» Det fremste middelet for å oppnå frihet var igjen allmenn stemmerett og myndiggjøring av arbeiderne ifølge Abildgaards program, der det også ble slått fast at: «Et Folks lykkeligste Time er den, i hvilken det træder ud af sin Sløvhedstilstand.»<sup>61</sup>

Når *Det Norske Arbeider-Blad* i 1854 begynte å ytre seg om politiske anliggender, ga det umiddelbart uttrykk for lignende synspunkter som det Nielsen og Abildgaard hadde ytret fire år tidligere. Igjen stod kampen om almen stemmerett og frigjøring av den umyndige arbeider sentralt. «Bare vi fik Lov at være med og vælge [...]», sukket den fiktive arbeideren Per i bladets spalter, mens det på lederplass ble understreket at kravet om stemmerett var en del av arbeidernes «længe forholdte Ret».<sup>62</sup>

## Strid og søvn: revolusjonært språk og opplysning

De innstendige kravene om politiske rettigheter kunne også ofte stige til et harmdirrende språk med truende overtoner, på grensen til det revolusjonære og fjernt fra det sosialpasifiserende språket ført av Halling. Ethvert overtramp fra øvrigheten mot arbeiderne var ifølge bladets første nummer «et hvesset Sværd, de have lagt i vor Haand»; to numre senere informerte det ukentlige mottoet om at «Man bør dø for den Sag man elsker, endog naar den ikke længer staaer til at redde.»<sup>63</sup> Andre steder ble det framholdt at den nåværende tid var en «Kampstilstand», der det var forventet at flere ofre ville falle.<sup>64</sup> Samtiden ble framstilt som

58. Her var han på linje med Marcus Thrane og forfatterne av arbeidernes petisjon fra samme år, jf. Ringvej 2014: 98.

59. Nielsen 1850: 25.

60. Lite vites om bladet – som ikke må forveksles med Arne Garborgs nynorskorgan ved samme navn et halvt århundre senere. Ved siden av Paulsen skal svensken N. Borgström ha vært involvert i redaksjonen. Han satt i arbeiderforeningenes sentralstyre og hadde sammen med Thrane og en dansk arbeider framført arbeidernes petisjon for stattholderen våren 1850. Riksarkivet: Avskriftsamlingen (EA-4022), H-L0215, Løvenskiolds stattholder-rapporter 19. mai 1850 og 3. november 1850.

61. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 19. oktober 1850: 2–3.

62. *Det Norske Arbeider-Blad*, 13. april 1854: 1; 4. mai 1854: 3.

63. *Det Norske Arbeider-Blad*, 21. januar 1854: 1. I likhet med flere av ukemottoene var dette et sitat fra en av tidens populære forfattere på kontinentet, Philipp Joseph Von Rehfues.

64. *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. februar 1854: 1.

en «Overgangstilstand» mellom fortid og framtid og som et hopp fra det gamle til det nye over en avgrunn: «man *maa* over, selv om Afgrunden først maa fyldes med Lig.»<sup>65</sup> Og i en artikkel om arbeidernes stilling i Norge ble folket framstilt som en sulten løve, som uten mat omsider ville «reise sig og sønderrive sine karrige Vogtere». Artikkelen ble avsluttet med følgende oppfordring, henvendt til de metaforiske vokterne i etablissementet:

Lad dog Sandhedens Ord engang trænge ind i Eder, I Arbeidsklassens uberettigede Undertrykkere, og giv Folket idetmindste *Noget af hvad Folkets er*; thi Historien siger [...]: ‘*at Folket aldrig kjæmper med større Vildhed og Grusomhed end naar det er Hungrigt!*’<sup>66</sup>

Selv om bladet andre steder understreket at det motsatte seg revolusjon og at «Undertrykkelsens Lænker» ikke skulle brytes med et eneste slag, men «Led for Led», må slik stridbar retorikk ha blitt oppfattet som truende.<sup>67</sup> Bladet unnskyldte sine direkte formuleringer ved å vise til de likeframme arbeiderne i redaksjonen, men det kan like gjerne ha vært Nielsen eller Abildgaard som stod bak. Nielsen innrømmet selv at han var «hæftig og lidenskabelig» av temperament, noe han også ofte hadde fått angre for.<sup>68</sup> Abildgaard hadde på sin side riktignok argumentert for en moderat linje i arbeiderforeningene, men kunne samtidig formulere seg på måter som egget til strid.<sup>69</sup>

Gjennom kampmetaforer uttrykte Det Norske Arbeider-Blad misnøye med arbeidernes manglede politiske rettigheter på deres vegne. Det var i tråd med deres uttalte mål om å operere som arbeidernes talsmann. Samtidig som de skulle uttrykke arbeidernes meninger, skulle de også bidra til å forme dem – de skulle være både talsmann og lærer.<sup>70</sup> Her videreførte bladet det opplysningsarbeidet som Thrane, Arbeider-Foreningernes Blad og arbeiderforeningene tidligere hadde startet opp.

Et iøynefallende og illustrerende trekk ved Det Norske Arbeider-Blads opplysningsideologi er den gjentatte bruken av søvn- og døsighetsmetaforen, som vi også kjenner igjen fra Abildgaards tid som redaktør i Christianssandsposten og Arbeider-Foreningernes Blad.<sup>71</sup> «[V]or viktigste Opgave», skriver bladet i mars «[er] af al Magt at forsøge at vække Arbejderne op af deres Døsighed og Ligegyldighed for sin egen Sag.»<sup>72</sup> Gjennom søvnmetaforen konseptualiseres slik arbeidernes politiske frigjøring som en to-trinnprosess: Først måtte arbeiderne «vekkes» gjennom et utstrakt opplysningsarbeid. Våkne og bevisstgjort over egen stilling kan de så ta fatt på neste steg, som var å erverve seg politiske rettigheter. Denne prosessen var ennå ikke fullført, men påbegynt. «Den norske Arbeidsmand» var nå, som det stod skrevet i et av bladets første numre, «vakt til Selvtanke udenfor Haandteringen af sine Redskaber [...]»<sup>73</sup>

Roller som lærer får lett et skjær av paternalisme og filantropi, slik som i de forskjellige bladene utgitt og redigert av Honoratus Halling. Men de to opplysningsprosjektene var vesensforskjellige. Mens Det Norske Arbeider-Blad forsøkte å vekke arbeiderne til «Selvtanke» og politisk myndighet, forsøkte Halling å roe gemyttene. Diakonien hans var, som

65. *Det Norske Arbeider-Blad*, 11. mars 1854: 2.

66. *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. mai 1854: 3.

67. *Det Norske Arbeider-Blad*, 21. januar 1854: 1.

68. *Morgenbladet*, 23. januar 1849: 1–2.

69. Ringvej 2014: 190; Berntsen 2021a: 150.

70. *Det Norske Arbeider-Blad*, 25. februar 1854: 3; 4. mars 1854: 1.

71. *Arbeider-Foreningernes Blad*, 8. mars 1851: 1; 24. mai 1851: 1.

72. *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. mars 1854: 3.

73. *Det Norske Arbeider-Blad*, 21. januar 1854: 1.

Berge Furre har påpekt, *sosialpasifiserende*; det vil si at han forsøkte å mildne konfliktlinjene mellom arbeidere og øvrighet.<sup>74</sup> I stedet for å bære fram kravene deres om reform overfor myndighetene, vendte han i sine aviser arbeidernes antagonistiske blikk mot dem selv. Der kunne ifølge Halling arbeiderne finne og overvinne sine to fiender: «Fyllderiet og Utilfredsheden med sin Stilling.»<sup>75</sup>

Thrane og arbeideragitasjonen fikk av Halling skylden for å ha framprovosert arbeidernes utilfredshet ved å gi dem urealistiske forhåpninger om politiske rettigheter. De hadde forespeilet «den stakkels enfoldige Arbeider glimrende Lufts billeder, som aldrig vil kunne virkeligjøres».<sup>76</sup> Til tross for at Halling støttet arbeiderforeningenes allmenne opplysningsprosjekt, anså han dermed foreningenes virksomhet i sum som skadelig. Foreningens skoler for voksenopplæring var riktignok et godt initiativ, men «hvad gjorde den ellers? Oppirede kun Gemytterne.»<sup>77</sup>

I den radikale arbeiderpressen og Det Norske Arbeider-Blad svarte man ved å lange ut mot Halling, kirken og prestestanden. Kristendommen i seg selv var det ingenting galt med, så lenge den ikke ble brukt som en distraksjon fra det politiske. Oppfordringen var derfor: «Lad os elske Bibelens rene Lære, men lader os hade Præsternes og de Skriftekloges vrang Meninger [...]».<sup>78</sup> Ifølge Det Norske Arbeider-Blad lot kirken seg villig bruke av makthaverne for å sysselsette allmuens tanker med «religiøse Ting» som «Livet og Belønningen efter Døden». Halling forsøkte å sløve ned arbeiderne og knytte dem «fast til Magten ved den blinde Lydigheds baand».<sup>79</sup> Man kunne heller ikke være tilfreds med å la øvrigheten hjelpe arbeiderne, for eksempel ved å bygge arbeiderboliger, så lenge de ikke fikk politiske rettigheter. Som Nielsen tidligere hadde framholdt, var man ikke fri før man var politisk myndig. Bladet innvendte slik mot paternalistisk forbarmelse at «et af de listigste Angrep paa Friheden er netop det, som *skeer i Ordenens Navn under Filantropens Maske* [...]».<sup>80</sup>

Der opplysning for arbeiderforeningene var en integrert del av det politiske og et første steg på veien mot myndighet, var opplysning for den pietistiske Halling et mål i seg selv, i det den kombinert med arbeidsomhet og sparsomhet ville gi arbeideren en lykkelig tilværelse.<sup>81</sup> Det er talende at når Halling og Det Norske Arbeider-Blad hver for seg ramser opp de viktigste kunnskapsområdene som allmuen må opplyses om, så samsvarer de langt på vei, men bare opp til ett punkt: hos Det Norske Arbeider-Blad er «Kristendoms lære» byttet ut med «politiske Emner».<sup>82</sup>

## Konklusjon: arbeiderhistoriens «tapte» kilder

«Naar Sandhed og Løgn mødes, da har Løgngen tabt», heter det i et av Det Norske Arbeider-Blads ukemottoer.<sup>83</sup> I polemikken mellom de to foreningsbladene er det likevel ikke alltid like lett å skille ut hva som er hva i myldret av halvsannheter, sarkasmer og spissformule-

74. Furre 1998: 11.

75. *Fædrelandets Ven*, 4. november 1853: 353.

76. *Fædrelandets Ven*, 20. oktober 1853: 338.

77. *Fædrelandets Ven*, 12. april 1856: 118.

78. *Det Norske Arbeider-Blad*, 16. mars 1854: 2.

79. *Det Norske Arbeider-Blad*, 9. august 1854: 1.

80. *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. februar 1854: 1. Se også Nielsen 1850: 7.

81. *Fædrelandets Ven*, 31. mars 1853: 105–107; 14. april 1853: 121–123. Se også om «Fattigfolks Lykke» i *Fædrelandets Ven*, 6. oktober 1853: 323.

82. *Fædrelandets Ven*, 22. mars 1856: 91–93; *Det Norske Arbeider-Blad*, 4. mars 1854: 1.

83. *Det Norske Arbeider-Blad*, 26. oktober 1854: 1.

ringer. Det blir til syvende og sist ord mot ord. I tidligere forskning har man ikke kunnet ta hensyn til motstemmene i Det Norske Arbeider-Blad og har derfor gjerne tatt Arbeider-Foreningernes Blad på ordet. En konsekvens har vært at enkelte påstander om Det Norske Arbeider-Blad – som at det ble redigert av Theodor Abildgaard alene, og derfor målbar en filantropisk tendens – har blitt stående igjen som sannheter. I virkeligheten gikk bladet og dets redaktører inn for et radikalt program likt det i Arbeider-Foreningernes Blad, nemlig å utstyre bladets lesere – arbeiderne – med politiske kunnskaper og politiske rettigheter.

Bladet skilte seg riktignok fra sin rival på flere andre områder, i tråd med uenighetene mellom Thrane og Abildgaard. Det Norske Arbeider-Blad fortsatte å fri til den radikale Stortingsopposisjonen ved at menn som Johan Sverdrup, Ole Gabriel Ueland og Rolf Olsen ble hyllet i bladets spalter. Men på samme måte som tidligere, innebar ikke dette at man «sluttet sig til det Uelandske parti» og oppga sin selvstendige linje, slik det ble hevdet i tidens polemikk og senere har blitt antydnet i nyere forskning.<sup>84</sup> At Arbeider-Foreningernes Blad under Abildgaard var «et Blad for en deel af Oppositionspartiet (Kapitalpartiet) og ikke et Blad for Arbeiderpartiet», slik Thrane hevdet, må tilsvarende ses som et retorisk grep i kampen om hvem som skulle få representere arbeidernes interesser.<sup>85</sup>

Andre, samtidige utsagn illustrerer dette. Da norsk offentlighet på begynnelsen av året i 1854 plutselig ble fylt med to arbeiderblader, kommenterte bladet *Krydseren* at: «Det er en vanskelig Sag at tale om Arbejderspørgsmaalet for Øjeblikket. Thi man ved ikke, hvor man skal træffe det hjemme.»<sup>86</sup>

I arbeiderhistorisk forskning, som ellers, er det stort sett de samme kildene som florerer i fotnotene. Under arbeidet med denne artikkelen har jeg blitt oppmerksom på og forgjeves forsøkt å grave fram noen av arbeiderforeningenes andre tapte kilder. Disse kunne, sammen med Det Norske Arbeider-Blad bidratt med mer informasjon om de andre figurene i arbeiderbevegelsen, ved siden av Marcus Thrane. Hva med de 13 numrene av *Christianssandsposten* som Theodor Abildgaard ga ut høsten 1850, med et uttalt arbeiderprogram? Hva med Niels Nielsens ukeskrift på Lillehammer fra 1853, *Spejderen*? Og hva med arbeiderbladet *Friskyttten*, som den forsmådde Bastian Paulsen grunnla i 1854, etter først å ha blitt nektet redaktørjobben i Det Norske Arbeider-Blad, for så å bli kastet fra jobben i Arbeider-Foreningernes Blad? Deler av bladet finnes bevart, men det finnes knapt omtalt i historiebøkene. Dermed mangler enda et perspektiv. For, som det ble påpekt av en samtidig avisleser, fantes det i 1854 tre arbeiderblader som «alle siger sig at være den rette Repræsentant for Arbeiderklassens Fordringer.»<sup>87</sup> I historiebøkene har det bare eksistert ett.

84. For samtidig påstand, se referanse i Bergsgård 1932: 572. For nyere forskning, se Berntsen 2021a: 172–184; Berntsen 2021b.

85. *Christiania-Posten*, 5. april 1852: 2.

86. *Krydseren*, 25. mars 1854: 1, 2.

87. *Drammens Blad*, 17. november 1854: 1. (Feildatert til 1845)



## Litteratur

- Aftenbladet*. (1855, 20. februar)
- Arbeider-Foreningernes Blad*. (1849-1856)
- Bergsgård, A. (1932). *Ole Gabriel Ueland og bondepolitikken: Bind 1*. Aschehoug.
- Berntsen, H. (1999). Theodor Abildgaard. I J. G. Arntzen (Red.), *Norsk Biografisk Leksikon* (s. 22–23). Kunnskapsforlaget.
- Berntsen, H. (2021a). *Marcus Thrane – en foranskutt sosialdemokrat. Et portrett i politisk idéhistorie*. Svein Sandnes bokforlag.
- Berntsen, H. (2021b, 28. mai). Historieløs Thrane? *Morgenbladet*, s. 22–23.
- Berntsen, H. (2021c, 18. juni). Sluttreplikk. *Morgenbladet*, s. 26.
- Bjørklund, O. (1951). *Marcus Thrane: En stridsmann for menneskerett og fri tanke*. Tiden Norsk Forlag.
- Bjørklund, O. (1970). *Marcus Thrane: sosialistleder i et u-land*. Tiden Norsk Forlag.
- Björkman, J. (2020). «Må de herrskande klasserna darra»: Radikal retorik och reaktion i Stockholms press, 1848–1851. Gidlunds förlag.
- Bull, E. (1985). *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Bind 1. Arbeiderklassen blir til (1850–1900)*. Tiden Norsk Forlag.
- Christiania-Posten*. (1848, 20. desember; 1852, 5. april)
- Christianssands Stiftavis*. (1854, 23. mars)
- Dahl, H. F. (2016). *A History of the Norwegian Press, 1660–2015*. Palgrave Macmillan.
- Debes, I. (1931). *Forbrukerkooperasjonens historie i Norge: Bind 1. Opmarsjen 1850–1890*. Norges Kooperative Landsforening.
- Den Norske Tilskuer*. (1853)
- Det Norske Arbeider-Blad*. (1854)
- Det Norske Arbeiderparti (1959). *Beretning 1958*. Aktietrykkeriet.
- Drammens Blad*. (1854, 17. november)
- Dørum, K. (2012). Thrane-bevegelsen i et nytt lys. I K. Dørum & H. Sandvik (Red.), *Opptøyer i Norge 1750–1850*. Scandinavian Academic Press.
- Evju, H. (2015). En klassisk republikaner i det tidlige 1800-tallets Norge. I O. A. Storsveen, A. Pedersen & B. Frydenlund (Red.), *Smak av Frihet: 1814-grunnloven. Historisk virkning og sosial forankring*. Scandinavian Academic Press.
- For Arbeidsklassen*. (1843, 15. august)
- Friis, J. (1917). *Marcus Thrane*. Steenske Forlag.
- Friis, J. & Hegna, T. (Red.). (1932). *Arbeidernes Leksikon. Bind 1*. Arbeidermagasinets Forlag.
- Friis, J. & Hegna, T. (Red.). (1973). *Arbeidernes Leksikon. Bind 1: Forkortet nytutgave*. Pax Forlag.
- Furre, B. (1998). Halling og Enerhougen Samfund – diakoni, opplysning og reintegrasjon? I B. K. Aukrust & B. Furre (Red.), *Diakoni og samfunn*. Norges Forskningsråd.
- Fædrelandet* [Danmark]. (1848, 11. desember)
- Fædrelandets Ven: En Avis for Menigmand*. (1853-1856)
- Halvorsen, J. B. (1896). *Norsk Forfatter-Lexikon: Bind 4. 1814–1880*. Den Norske Forlagsforening.
- Hansen, P. H. (1850). *Arbeider-Foreningernes Petition til Hans Majestæt Kong Oscar I*. Steen.
- Johansen, A. (2019). *Komme til orde: politisk kommunikasjon 1814–1913*. Universitetsforlaget.
- Johnsen, N. R. (2021a, 14. mai). Tidløs Thrane? *Morgenbladet*, s. 28–29.
- Johnsen, N. R. (2021b, 4. juni). Var Thrane inkonsekvent? *Morgenbladet*, s. 29.
- Kringen, O. (1910). *De første Social-Demokrater i Norge*. Aass.
- Krogh, T. (2010). Republikanerne. *Historisk tidsskrift*, 89(2), 161–182.
- Krydseren*. (1854, 25. mars)
- Kummen, T. (1949). *Kristiansands arbeiderforening: 1849–1949*. Kristiansands Arbeiderforening.

- Lervik, Å. H. (1991). Mottakelsen av John Stuart Mills tanker i Norge. *Nytt om kvinneforskning*, 15(5), 40–47.
- Lillehammer Tilskuer. (1853, 29. mars)
- Lovoll, O. (2012). *Norske aviser i Amerika*. Scandinavian Academic Press.
- Mathiesen, H. O. (2021). *The Epistolary Practices of Norwegian Emigrants and the Emergence of a Transatlantic Public Sphere, ca. 1835–1870* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Morgenbladet*. (1848, 25. november, 22. desember; 1849, 23. januar)
- Myhre, J. E. (1990). *Oslo bys historie: Bind 3. Hovedstaden Christiania: Fra 1814 til 1900*. J. W. Cappelens Forlag.
- Myhre, J. E. (2015). *Norsk historie 1814-1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon*. Det Norske Samlaget.
- Nielsen, N. (1850). *Om almindelig Stemmeret*. Nissens Forlag. [Utgitt anonymt.]
- Nissen, B. A. (1964). *Vårt folks historie: Bind 7. Nasjonal Vekst*. Aschehoug.
- Nissen, K. (1952). Frederik Rode. I A. W. Brøgger & E. Jansen (Red.), *Norsk Biografisk Leksikon: Bind 11* (s. 490–497). Aschehoug.
- Norsk Retstidende*. Nr. 31 (1855). J. Chr. Abelsted.
- Nymark, K. (2020). *Kampen om trykkefriheten: Karl Johan og den norske presse 1814–1844* [Doktoravhandling]. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Ottosen, R. (2001). Marcus Thrane – en undervurdert journalistpioner. I H. G. Bastiansen & Ø. Meland (Red.), *Fra Eidsvoll til Marienlyst: Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen* (s. 34–48). IJ-forlaget.
- Ottosen, R. (2010). Presse-makt og klassekamp. I M. Eide (Red.), *Norsk presses historie: Bind 1. En samfunnsmakt blir til 1660–1880*. Universitetsforlaget.
- Ousland, G. (1949). *Fagorganisasjonen i Norge: Bind 1. Fra avmakt til stormakt 1870–1920*. Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon.
- Pilbeam, P. (2000). *French Socialists Before Marx: Workers, Women and the Social Question in France*. Acumen Publishing.
- Ringvej, M. R. (2014). *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff*. Pax Forlag.
- Ringvej, M. R. (2015). Å gi allmuen en stemme i offentligheten: Arbeider-Foreningernes Blad. *Pressehistorisk tidsskrift* 23, 84–89.
- Ringvej, M. R. (2022). Portrett av arbeiderlederen som sosialist. *Agora – Journal for metafysisk spekulasjon*, 40(1), 341–347. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1571-2022-01-22>
- Sejersted, F. (1978). *Den vanskelige frihet 1814–1851*. Cappelen.
- Solheim, J. (1978). Arbeider-Foreningernes Blad. I O. Kortner, P. Munthe & E. Tveterås (Red.), *Store Norske Leksikon: A-Bem* (s. 364). Kunnskapsforlaget.
- Steen, S. (1973). *Drømmen om frihet*. Cappelen.
- Steiro, B. (1974). *Marcus Thranes politiske agitasjon 1849–1855*. Snøfugl Forlag.
- Tuseth, B. S. (2022). *Trykkefrihed bør finde Sted: Grunnloven § 100 fra 1814 til 1905* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Tveterås, H. L. (1940). *Norske tidsskrifter. Bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920*. Universitetsbiblioteket.
- Ustvedt, Y. (1998). Henrik Wergeland som folkeopplyser. I E. B. Johnsen & T. B. Eriksen (Red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995: Bind 1. 1750–1995* (s. 215–224). Universitetsforlaget.
- Wergeland, H. A. (1928). *Samlede Skrifter: Bind 6. Avhandlinger, Oplysningsskrifter*. Steen.
- Øverland, O. A. (1903). *Traniterbevægelsen*. Oscar Andersens Bogtrykkeri.